

INDLEDNING

Boje Katzenelson

Kulturpsykologi er et ret nyt fænomen i Danmark, hvad såvel grundforskning som anvendt forskning angår. Det er ikke tilfældet i flere andre lande. Under forskellige betegnelser har området tværtimod eksisteret i mindst 100 år andet steds.

Dets synlighed både her og hisset er dog i høj grad et spørgsmål om anerkendt betegnelse og definition, som tilfældet jo er med alle videnskabelige domæner. Eksempelvis kan man muligvis sige, at enhver psykologisk problemstilling rummer et kulturpsykologisk aspekt. Dermed menes noget i retning af, at en fulgyldig forståelse af dette og hint psykiske fænomen nødvendigvis må inkludere en kulturel vinkel på fænomenet. Det kan i sig selv være en kontroversiel påstand, samtidig med at det forudsætter en vis afklaring af begrebet kultur. Går man videre og hævder, at al psykologi på sin vis må kaldes kulturpsykologi, står man i fare for at gøre betegnelsen kulturpsykologi meningsløs.

Tættere på en teoretisk bæredygtig bestemmelse af kulturpsykologiens felt kommer man vel, når man betragter psykologiens både genstand og opgave i forhold til kulturvidenskabernes ditto og forsøger en både afgrænsning og sammenfletning. Psykologien og især den moderne antropologi har faktisk en lang historie sammen, som det i dette nummer antydes i en mindre videnskabshistorisk oversigt hos Katzenelson, der suppleres hos Knudsen.

En vis grundvidenskabelig begrebsmæssig oprydning og præcisering er naturligvis på sin plads, når et nyt område introduceres. Det forsøges i de fem artikler af Katzenelson, Bertelsen, Berliner, Knudsen og Harré.

Katzenelson skelner mellem en biopsyke og en kulturpsyke, og begges evolutionære udvikling skitseres i forhold til henholdsvis naturen og kulturen. Biopsyke bestemmes som det ikke længer udviklingsdygtige og kulturpsyken som det udfoldelsesdygtige. Kulturpsykologiens genstand defineres som undersøgelsen af den måde, hvorpå mennesket har tilegnet sig og er bærer af kulturen. Hermed udgør kulturpsykologien en delmængde af den antropologiske psykologi, hvis genstand er den menneskelige psykes artsbestemmelse. Der afsluttes med et kort forsøg på at bestemme det begrebslige forhold mellem antropologi og psykologi samt den nævnte korte og langt fra udtømmende omtale af forskningens hovedretninger inden for det overlappende felt de to videnskaber imellem.

Bertelsen forsøger at fastlægge kulturpsykologiens opgaver på et noget mere konkret plan. Det sker ud fra antropologiske undersøgelser, tværkulturelle psykoterapeutiske betragtninger omkring person- og personlighedsbegrebet samt historiske studier af sidstnævnte kategoriers opståen i antikken. Virksomhedsteorien er den overordnede teoretiske ramme for denne artikel, hvis ærinde ikke mindst er at formulere en metaforik for vor forståelse af såvel psyken som vore psykemodeller. Vor kulturs personlighed søges fastlagt ud fra vor kulturs krav til refleksivitet, hvilket fører til en personlighedsteori, der kan belyse personlighedsdannelse i både dens tilblivelse og dens udfoldelse som et stykke metaforik.

Berliner behandler mulighederne for at udvikle en ordentlig tværkulturel psykologi. Med udgangspunkt i bl.a. egne erfaringer som pædagogisk psykolog på Grønland kritiseres nogle af de eksisterende forskningstraditioner. Kritikken fører til en argumentation for en bestemt tilgang og metode til området, ikke mindst hvad angår forholdet mellem normer og psykologiske reaktioner. Denne tilgang specificeres i et antal dimensioner. Forud herfor kobles der mellem en filosofisk præget opfattelse af menneskelige ændringsprocesser på den ene side og et kulturbegreb på den anden. Der præsenteres en model for det psykiske i henholdsvis periferi og centrum, og som hos Bertelsen indføres refleksiviteten som noget centralt.

Knudsen tager udgangspunkt i en nyligt udkommet bog om kulturpsykologi af Berliner og Hommelgaard. Supplerende Katzenelson gives et kort vue over psykologiens skiftende plads i forskellige antropologiske skoler. Derpå oprulles adskillige faldgruber af især entocentrisk karakter for både antropologisk og tværkulturel psykologisk forskning.

Harré rejser problemet om, hvordan man i en given kultur stiller og besvarer spørgsmålet »hvem er jeg«? Svaret har at gøre med de måder, hvorpå sprog læres og bruges i den givne kultur. Der foretages en klassisk sproganalytisk gennemgang af en række til jeget eller selvet hørende centrale sprogkategorier. Det viser sig, at svaret ikke mindst knytter sig til den grad af selvfølgelighed, hvormed der i kulturen tilskrives individuelt ansvar for sproglige ytringer (et tema der viser over til de tre artikler i næste blok). Det illustreres med forskelle mellem engelske og japanske ytringer desangående. Studiet af sådanne kulturforskellige sprogspil anbefales som en gunstig vej til undersøgelse af den mangfoldighed, hvorpå mennesker kan have selver, hvilket på sin side har meget med social rolle og dermed etiske systemer at gøre.

Sådan grundvidenskabelige betragtninger optræder også i de tre næste artikler af Zachariae, Arcel og Cawasjee, som imidlertid tillige er mere konkrete og anvendt videnskabelige i deres tværpsykologiske sigte (hvilket dog også gælder Bertelsen og Berliner). Det kommer belejligt, thi det må anses for sandsynligt, at kulturpsykologien har en vigtig fremtid for sig som både anvendt orienteret forskning og som grundlag for sikkert ganske store pro-

fessionsområder. Der tænkes først og fremmest på den formentlig stigende indvandring, alle grænsevagter og kvoteringer til trods, men også på ulandsarbejde i almindelighed og såmænd befordring af konkurrenceevnen på eksportmarkederne. Ja, der tænkes for så vidt på globaliseringen af den ganske menneskehed.

Zachariae tager fat i psykoterapi, et af psykologiens vigtige professionsfelter. Han beskriver mødet mellem den vestlige psykoterapeut og den indvandrede iraner som et kultursammenstød, der måske er i færd med at ændre selve den terapeutiske institution som det vestlige fænomen, den er. Det er nemlig verdensbillede, der støder sammen omkring temaer som individ og kollektiv, køn, sundhed, helbredelse, ja realitetsopfattelse overhovedet. Uoversættelige kulturbilleder brydes, udfordrer terapeuten og sætter dennes sandheder på yderligere prøve i den prøvelse, som psykoterapi i forvejen er. Som hos Bertelsen foreslås metaforikken som det for dette tværkulturelle problem endnu vigtigere terapeutiske redskab, end den i øvrigt er i terapien.

Arcel udgår også fra en case med en iransk klient, der befinder sig i en konfliktsituation, som forekommer næsten uløselig, og som er ukendt for en dansk psykologs arbejde med danske klienter. Ud over sine sædvanlige færdigheder må en dansk psykolog indse, at et sådant arbejde i høj grad også drejer sig om kulturformidling. Det forudsætter viden om den pægældende fremmede kulturs individopfattelse, således som denne er indlejret i en livsform. Den udpræget kollektivistiske og den udpræget individualistiske livsform gennemgås i en række dimensioner, der præciseres i et skema. Ud fra sådan viden må den danske psykolog lære undertiden at måtte arbejde hen mod resultater, som måske er andre end dem, der normalt ville foretrakkes.

Cawasjee angriber det problematiske i mange psykologiske teoris ahiistoriske og kontekstfri natur. Kontekstens eller kulturens betydning for psykologiske fænomener illustreres med fund fra forfatterens egen forskning i en landsby i Indien. Her viser selvbiografisk materiale interessante forskelle til Vesten omkring fx. graden af personaliseret livshistorie, af den moralske ordens sociale karakter og det participatoriske forhold til naturen. Som hos Zachariae vises Vestens og Østens forskellige psykologiske indhold af begreber som selv og mind. I en forståelsesramme udgående fra kropslighed og intersubjektivitet diskuteres det klassiske problem omkring universalisme og relativisme.

Kulturpsykologien indgår i kulturvidenskaberne som bl.a. udforskningen af de mentale dele af intet mindre end den kulturelle identitet, den samfundsmæssige sammenhængskraft og sociale integration. Det gives der eksempler på i de to sidste nært beslægtede artikler om fremmede kulturer af Hastrup og Elsass. De handler begge om to kollektivters afvikling, den ene endda på dramatisk vis, og påviser en række ensartede træk trods store afstande i tid og rum.

Hastrup bemærker, at antropologien indlysende nok altid har interesseret sig for kulturelle udviklingsprocesser og kontinuitet. Hun beskriver derimod en diskontinuitet eller truende kulturel afvikling i det isolerede islandske samfund i 16-17 hundredtallet. Hun forsøger endog at opstille konturen til en generel teori for sådanne kulturelle afviklinger eller sammenbrud omkring en slags tillært hjælpeløshed, der udspiller sig i en kultur, som er blevet historieløs og derfor forsøger at opretholde en kun imaginær kulturel identitet. En række samfundsmæssige og sociale institutioner, regler og subsistensmønstre smuldrer, overleveret viden henfalder, og værdier går i opløsning. Psykologisk interessant er ikke mindst opløsningen i den seksuelle organisation, idet incest breder sig, hvilket antropologisk set betragtes som tegn på selve kulturlighedens og dermed nødvendigvis selve menneskelighedens truende undergang.

Elsass beskriver en drastisk moderne pendant hertil. Det drejer sig om det uhyggelige kollektive selvmord i 1978 hos de næsten tusind beboere i Jonestown. Elsass besøgte denne storgruppe blot 11 dage før den katastrofe, der, som det fremgår, næsten uafvendeligt måtte indtræffe hos denne mærkelige sekt, hvis adskillelse fra storsamfundet var slået over i en så total isolation, at dens indre processer vendte vrangen ud på sig selv. Som i Island ophæves kontinuiteten med fortidens kulturelle identitet, hvorfor den historieløshed melder sig, der tillader oprykning af alle rødder. Også her diagnosticeres bruddet på incesttabuet og den deraf følgende opløsning af seksualitetens sociale forvaltning som tegn på bortfaldet af en fælles moral og dermed selve kulturløshedens indtræden. Samtidig prædiker lederen seksuel afholdenhed, der med mellemrum slår over i promiskuitet, og begge dele retter følelserne bort fra personlige forhold og over mod den karismatiske leder. I det hele taget tillades ingen nære følelsesmæssige bånd mellem beboerne, hverken mellem kønnene eller generationerne. Desuden foregår der kollektiv gensidig bevidsthedskontrol, udslettelse af alle grænser mellem offentligt og privat. Offentlige bekendelser, afstraffelser og ydmygelser skaber mindre værdsfølelse, selvhad og regression til et barnligt udviklingstrin uden sans for tid og virkelighed.

Et sandt Orwellsk samfund. Det er, som om disse to sidste artikler desværre kan have et og andet at fortælle nutiden og fremtiden.

Uden for temaet har Friemuth Petersen en kort anmærkning til artiklen om psykoanalysens videnskabelighed af Køppe i tidsskriftets forudgående temanummer om videnskabsteori. Med udgangspunkt i Popper's falsifikationstese fastholdes det, at psykoanalysen fortsat ikke er eller kan være en videnskab. Køppe replicerer på denne anmærkning.